

7-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. СОТ ӨНДІРІСІ, 1-БӨЛІМ (2)

Заң консультациясының құпиясына
құқығы. Сот артықшылықтары

1. Заң консультациясының құпиясына құқық ұғымы мен белгілері
2. Заң консультациясының құпиясына құқықтың мазмұны
3. Сот артықшылығы ұғымы
4. Заң консультациясы мен сот артықшылығы құпиясына құқықтың арақатынасы

1. ЗАҢ КОНСУЛЬТАЦИЯСЫНЫҢ ҚҰПИЯСЫНА ҚҰҚЫҚ ҰҒЫМЫ МЕН БЕЛГІЛЕРІ

Англияда адвокаттық құпияны сақтауға арналған артықшылықтар негіздері XIX ғасырда пайда болды және қазіргі уақытта дами бастады. Артықшылықтың бұл түрі туралы айтқанда, оның субъективті шектерін және дәлелдемелердің артықшылығын анықтаудың объективті критерийлерін бөліп көрсетуге болады.

Осы артықшылықтың субъективті өлшемдері ең алдымен клиенттердің солиситорлармен қарым-қатынасымен анықталады және банкілер мен клиенттер, дәрігерлер мен пациенттер және т. б. арасындағы қарым-қатынастарға қолданылмайды.

Ұлыбританиядағы сот заңгерлерінің (адвокаттардың) түрлері:

1. Барристер (ағылш. barrister) — Ұлыбританиядағы адвокаттар санаты. Барристерлер солиситорларға қарағанда жоғары дәрежелі адвокаттар.
2. Солиситор (ағылш. Solicitor) — жоғары дәрежелі адвокат-барристерлердің іс жүргізуі үшін сот материалдарын дайындайтын Ұлыбританиядағы адвокаттар санаты.

Адвокаттық құпияны сақтауға берілетін артықшылықтың мәні тараптардың солиситормен оның коммуникациясына қатысты сұрақтарға жауап беруге міндетті емес.

Егер әңгіме тарап пен солиситор арасындағы қарым-қатынастар туралы болса, онда екі шарт орындалған кезде адвокаттық құпияны сақтау артықшылығы орын алады:

- ақпараттың құпиялылығы;
- клиенттің құқықтық кеңес алуы немесе солиситордың кәсіби міндеттері шегінде клиентке қарым-қатынастың мақсаты ретінде көмек көрсету.

Заң консультациясының құпиясына құқық, сөзсіз, абсолюттік қорғау ретінде әрекет ететін артықшылықтардың ең маңыздысы. Ол римдік құқықта өз бастауын алатын ең ескі артықшылықтардың бірі болып табылады.

Заң консультациясының құпиясына құқықтың негізгі белгілері:

- одан соттың қалауы бойынша бас тартуға болмайды;
- егер артықшылық иесі (немесе оның уәкілетті өкілі) одан бас тартпаса, қорғау ісі кеңес алу жағдайы мен мән-жайларынан кейін де жалғастырылады.

Заң консультациясының құпиясына құқық бойынша ағылшын прецеденті Governor and Company of the Bank of England (No 6) (2004)361 қарсы Three Rivers DC ісі болып табылады. Баронесса Хейл «заң кеңесі клиентке құқық нормаларын түсіндірмейді. Ол орынды болса, не істеу керектігіне қатысты кеңестерді қамтуы керек». Ол былай деді: «Біз Адамдардың заңдарды сақтағанын, нақты және заңды күші бар мәмілелер жасасқанын, ажырасу немесе ажырасу кезінде өз істерін жауапкершілікпен жөнге салғымыз келеді, наразы адамдар тарапынан дау айту кезінде жойылмайтын өсиеттерді құрағымыз келеді, және ең жақсы түрде, кез келген сот талқылаушылары-төреліктер мен тергеулерде өздерінің дәлелдерін адал және шынайы түрде ұсынғымыз келеді». 1994 жылы осы жолдардың авторы былай деп жазған: «қазіргі қоғам» еркін, құпия және адал «заң кеңесін алу маңызды конституциялық құндылық болып табылады». Three Rivers (2004) ісі бойынша Лордтар палатасының шешіміне сәйкес заң консультациясының құпиясына құқық тергеуге қатысу үшін «таныстыру» кеңестерін қоса алғанда, «тиісті заңдық контексте» туындайды.

Осы артықшылықты қолдану үшін әрбір нақты жағдайда клиент пен адвокат арасындағы қарым-қатынас сипатын талдау талап етіледі:

1. Біріншіден, бұл клиент пен адвокат арасындағы байланыс (қарым-қатынас) болғанын шешу керек.
2. Екіншіден, осы коммуникациялардың мақсаты нақты кейс бойынша заң көмегін алу болуы тиіс.
3. Үшіншіден, ақпараттың сипаты қандай, ол құпия болып табылатыны анықталады. Үшінші

тұлғаларға ашуға арналмаған ақпарат құпия болып танылады. Клиенттің және адвокаттың коммуникациясы кезінде үшінші тұлғалардың қатысуы оның құпиялылығын бұзуы мүмкін (мысалы, егер клиент басқасымен кездесуге келсе), ал бұзбауы мүмкін (мысалы, егер клиентпен кездесу кезінде адвокаттың хатшысы, аудармашысы болса).

4. Төртіншіден, коммуникацияның субъектілік құрамы-клиент пен Барристер арасындағы қатынастар.
5. Бесіншіден, клиент артықшылық иесі болып табылады.

Заң консультациясының құпиясына құқық, егер оны тең дәрежеде заңгер болып табылмайтын адам бере алатын болса, ортақ коммерциялық сипаттағы заңгердің консультациясына немесе көмегіне қолданылмайды. Соңғы ереже «қарапайым Коммерсант» консультациясына қатысты шектеу ретінде белгілі. Осылайша, заңгердің консультациясын банкирдің, бағалаушының, құрылыс салушының немесе сақтандырушының коммерциялық консультациясынан ажырату үшін нақты «құқықтық мазмұны» қажет.

2. ЗАҢ КОНСУЛЬТАЦИЯСЫНЫҢ ҚҰПИЯСЫНА ҚҰҚЫҚТЫҢ МАЗМҰНЫ

Сот өкілдігінің құпиясы өкілдік өкілеттіктері ресімделген сәттен бастап туындайды, осыған байланысты, оның мазмұнына өкілдің немесе қорғаушының міндеттерін орындауға байланысты алынған ақпарат ғана кіреді.

Адвокаттық құпияның мазмұнына кіретін мәліметтер:

- көмек алу үшін заң кеңесіне жүгіну фактісі немесе оның болмауы;
- өтініштің мазмұны, сипаты, себептері туралы мәліметтер;
- қылмыстық немесе азаматтық істі қарау барысында және іс материалдарынан алынған кез келген мәліметтер;
- өкіл етілетін адамның жеке өмірі туралы, оның өзінен және құжаттармен танысу барысында белгілі болған мәліметтер.

Корпорация немесе ірі бірлестік болып табылатын Клиентті қорғау. Заңгер барристер немесе солиситор болуы тиіс (Англия заңгер болып табылмайтын барристер немесе солиситор жалпы ереже бойынша көрсетуге құқылы емес және қандай да бір заңды қызмет немесе көмек). R (Prudential plc) Special Commr of Income Tax (2010)367 қарсы ісі бойынша апелляциялық сот бухгалтер салық жөніндегі маман болса да, заң консультациясының құпиясына құқық мақсаты үшін бухгалтерлер заңгер емес деп қаулы етті.

Кәсіпорынның заң кеңесшілеріне және Akzo Nobel (2010) ісі бойынша заң консультациясының құпиясына қатысты Еуропалық Одақ Сотының көптен күткен, бірақ өкініш білдірген (Англия тұрғысынан) шешімі жеткілікті маңызды мәнге ие, онда сот кәсіпорын заңгерінің консультациясына ЕО монополияға қарсы құқығының мақсаттары үшін артықшылық қолданылмайтынын растады. Керісінше, ағылшын құқығы кәсіпорынның заң кеңесшісі құпия кеңес бере алады деп таниды. Ұзақ уақыт бойы істің жағдайы осындай болды. Жетекші прецедентте – Alfred Crompton Amusement Machines Ltd Customs & Excise Commrs (No 2) (CA, 1972) қарсы - апелляциялық сот ауытқусыз XIX ғасырдың басында пайда болған көп жылдық тәжірибеге (Қаржы министрлігінің кеңесшісі, Үкіметке қатысты сот істерін жүргізуге жауапты тұлға ісінде) сүйінді. Осы тәжірибеге сәйкес ақылы негізде жұмыс істейтін кәсіпорындардың заң консультанттары құқық мәселелері бойынша өз клиенттеріне-жұмыс берушілерге кеңес беру кезінде тәуелсіздік пен кәсіби адалдықты сақтауға қабілетті деп саналады. Мұндай көзқарас жеке сектор кәсіпорындарының заңгерлеріне таралды.

Клиент жеке тұлға болған кезде заңгер мен клиент арасындағы қарым-қатынас әдетте оңай. Алайда заңды тұлғалармен болған жағдайларда заңгер мен клиент арасындағы қарым-қатынастар шектері Three Rivers (No 5) ісі бойынша апелляциялық соттың даулы шешімін ескере отырып белгіленеді. Бұл істе Бингэм жүргізетін BCCI Банкінің күйреуін тергеу үшін материалдарды дайындауға бағытталған Англия Банкідегі Ішкі тергеу барысында қарым-қатынас орын алды. Апелляциялық сот, егер заңгерлердің қызметтері тиісті оқиғаға байланысты фактілерді жинау үшін пайдаланылса, істі компанияның (немесе өзге де ұйымның) қатысуымен тергеу немесе қарау кезінде «клиент» термині тар мәнге ие және компанияның немесе ұйымның ішкі тергеу және оған бақылау жүргізу үшін таңдап алынған шағын бөлігін ғана қамтиды деп қаулы етті.

Кейде клиенттің осы «негізгі» тобының шегінен шығатын заң консультациясы сот артықшылығына (litigation privilege) құқықты пайдалана алады, бірақ бұл жағдайда артықшылық тек «жарыспалы»

процесспен, бірақ тергеумен емес, байланысты байланыстардың құпиялылығын қамтамасыз етеді.

Керісінше, *Urjohn Co United States* (1981) қарсы ісінде АҚШ Жоғарғы Соты ағылшын апелляциялық сотына қарағанда «корпоративтік клиент» туралы мәселеге кең көзқарас қолданды. *Three Rivers* (No 6) ісіндегі Лордтар палатасы *Urjohn* ісі бойынша американдық шешімді перспективалы деп санайтынын көрсетпеді жөн көрді. Бұл мәселе бойынша ағылшын зерттеушілерінің пікірлері бөлінді.

Заң консультациясының құпиясына құқықты басқа үш шектеуді атап өту қажет. Біріншіден, *Three Rivers* ісіндегі Лордтар палатасы (2004) осы түрдің артықшылықтары тиісті қарым-қатынастың басты мақсаты заң кеңесін алу немесе ұсыну болса ғана қолданылады деп белгіледі (дұрыс, тиісті талдаусыз). Екіншіден, бірнеше заң ерекше жағдайларда осы артықшылықты жояды. Алайда, осы мақсат үшін заңның айқын жағдайы ғана артықшылықтан басымдыққа ие. *McE Prison Service of Northern Ireland* (2009)378-ге қарсы ісіндегі Лорд палатасы заң заңдық кеңес беру құпиясына құқықты жоққа шығарды деп қаулы етті. Тиісті заң күдіктілерді жасырын бақылауды көздейді. Лорд палатасы көпшілік дауыспен заң анық деп қаулы етті. Оған сәйкес қамаудағы адамның (полиция учаскесінде немесе түрмеде) өзінің заңгерімен құпия сұхбатын жазу немесе тыңдау арқылы жүзеге асырылса да жасырын бақылау заңсыз болып табылмайды. Баронесса Хейл, басқалардың арасында, тиісті заң заңгерлер мен олардың клиенттері арасындағы қарым-қатынасты жасырын бақылауға жол беретіндігін, тіпті оған заң консультациясының құпиясына құқық қолданылуы мүмкін екеніне қарамастан, сондай-ақ қорытындыда отырған тұлғалардың заңмен белгіленген әртүрлі құқықтарына қарамастан, өз заңгерлерімен жеке тәртіпте кеңес алуға мүмкіндік беретінін көрсетті. Бұл жағымсыз қорытынды, бірақ мені оған заңның анық сөздері мен осы мәселе бойынша заңнаманың тарихы әкеледі. Қысқаша айтқанда, 2000 жылғы тергеу өкілеттіктерін реттеу туралы Заңның 27(1) бабы заңға сәйкес жүзеге асырылатын жасырын бақылау «кез келген мақсаттар үшін заңды»деп белгілейді.

Бір ерекше пікір ұсынылды. Лорд Филлипс Заң өзі заңмен қорғалатын басқа құқықты, атап айтқанда қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп күдік келтірілген адамдардың заңгермен жеке кеңес алуға құқығын жоюды жеткілікті айқын көздемейді деп мәлімдеді. Заңгермен жеке кеңес алу құқығы осы Заң консультациясының нәтижелерін құпияда сақтау құқығына ие болады, бірақ онымен байланысты. Үшіншіден, *R V Cox & Railton* (1884) ісінде белгіленген ереже клиенттің қасақана қылмыс жасауына немесе «алаяқтыққа»байланысты заң консультациясына немесе көмекке артықшылықтарды қолданбауды ұйғарады. Бұл контексте « алаяқтық « жосықсыз әрекеттердің барлық түрлерін қамтиды, бірақ оған қолданылмайды:

Бұл шектеу жоғарыда көрсетілген іс-әрекеттерде, әдетте, әділетсіздік белгісі жоқ немесе жеткілікті ақылға қонымды «әділетсіздік». Егер клиенттің әрекеттерімен үшінші тұлғаны алаяқтық мақсаттар үшін айла-шарғы жасаса, артықшылық әрекет етпейді.

3. СОТ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ ҰҒЫМЫ

Сот артықшылығы — тараптың (немесе заңгердің) істі тараптар арасындағы сот талқылауына дайындау әрекеттеріне қатысты.

Әрбір Тарап (немесе әлеуетті тарап) қарсылас сот талқылауына байланысты екінші Тараптың тергеуінің мақсаты немесе нәтижелері (нәтижелерінің болмауы) туралы біле алмайтынын біле отырып, істің мән-жайларына қатысты жеке тергеу жүргізе алады. Осылайша, осы рәсім барысында анықталған «әлсіз жерлер» туралы хабарлаудың жалпы міндеті жоқ. Алайда тараптар мен заңгерлер сотқа қасақана жаңылыстырмауы тиіс.

«Сот артықшылықтары» мынадай элементтерді қамтиды:

- ол үшінші тұлғалар мен клиент немесе заңгер арасындағы құпия қарым-қатынасқа (күжаттық материалдарды қоса алғанда) қолданылады;
- қарым-қатынас алдағы немесе күтілетін талқылауда оны (оларды) пайдаланудың негізгі мақсаты бойынша жүзеге асырылуы керек (ал материалдар құрылуы тиіс), егер тиісті талқылау әлі басталмаған болса, оның өтуінің қисынды ықтималдығы орын алуы тиіс;
- мақсаты үшін қарым-қатынас көзделген істі қарау қылмыстық немесе азаматтық болуы мүмкін, соттардың, аралық соттардың және төреліктің қатысуымен ел шегінде немесе шетелде жүргізілуі мүмкін (сондай-ақ келесі шектеуді қараңыз);
- алайда, талқылау жарыс сипатында болуы тиіс, яғни инквизициялық процесс нысанында болмауы керек.

Бұл соңғы аспект кез келген «тергеуге» байланысты үшінші тұлғалармен қарым-қатынасқа қатысты

артықшылықтың әрекетіне кедергі келтіреді. Көрсетілген қарым-қатынас тек қана «заң консультациясының құпиясын алу құқығымен» қорғалуы мүмкін. Алайда заң консультациясының құпиясын алу құқығы тек «Клиент» мен заңгер арасындағы тікелей қарым-қатынасқа қатысты қолданылады. Төртінші элемент, «инквизициялық» талқылаудағы «тергеу құпиясына тыйым салу толық қайта қарау керек».

Істі сот талқылауына дайындау-судьяның, тараптардың және іске қатысушы басқа да адамдардың іс жүргізу әрекеттерінің жиынтығын білдіретін, заңда белгіленген мерзімде орындалуы тиіс және істің дұрыс, уақтылы қаралуын және процесті үнемдеуді қамтамасыз ету өз мақсаты бар азаматтық процестің міндетті сатысы. Азаматтық іс жүргізу сатысы ретінде істі сот талқылауына дайындаудың дербестігі әрдайым күмән тудырды.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 17 қаңтардағы Қазақстан халқына «Қазақстан жолы - 2050 Қазақстан халқына Жолдауында : Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» сот төрелігін жүзеге асыру сапасын арттыру қажеттігі көрсетілген. «Заң алдындағы теңдік құқық тәртібінің нақты негізіне айналуы тиіс. Сот жүйесі іс жүзінде ашық және қолжетімді, барлық дауларды қарапайым және тез шешуге тиіс. Барлық құқық қорғау жүйесі жұмысының сапасын көтеру керек». Мәселен, істі сот талқылауына дайындау басты сот талқылауының алдында міндетті рәсім болып табылады, оның мақсаты сот отырысы басталғанға дейін тараптар мен процеске қатысушылардың барлық өтініштерін қарау мен объективті шешуді қамтамасыз ету болып табылады.

Істі дайындауды оның субъектілері — судья, тараптар, іске қатысушы басқа да адамдар жүзеге асырады.

4. ЗАҢ КОНСУЛЬТАЦИЯСЫ МЕН СОТ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ ҚҰПИЯСЫНА ҚҰҚЫҚТЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ

Заң кеңесі мен сот артықшылығы құпиясына құқықтың арақатынасы қандай?

Заң консультациясының құпия құқығы — осы консультацияның сот талқылауына байланысты болуына қарамастан, заңгер клиентке беретін консультацияларға қолданылады.

Сот артықшылықтары — заңгердің және клиенттің қатынастарынан тыс құпия қарым-қатынасқа немесе тергеуге қатысты.

Демек, бұл екі артықшылық қиылыспайды.

Қарым-қатынас немесе құжат не бір артықшылықпен, не екіншісімен қорғалады, бірақ екеуімен бірден қорғалуы мүмкін емес.

Ақырында, сот артықшылықтары қарама-қайшы пікір тудырды. Оның пайдасына екі негізгі дәлел айтылады:

- қорғалған кеңістіктегі жарыс дайындығы: әрбір Тарап (немесе әлеуетті тарап) істі (немесе әлеуетті талап қоюды) дайындау кезінде үшінші тұлғалармен (атап айтқанда, құқықтан басқа, өзге салаларда әлеуетті куәлармен, сарапшылармен және консультанттармен) құпия түрде сөйлесе алады, оппонент осындай анықтауға араласудан, оны пайдаланудан немесе оны өз пайдасына аударудан қорықпастан.
- үшінші тұлғаларды тартуды қолдау қажеттілігі: әлеуетті куәлар мен сарапшылар клиенттерден кем емес, олар тиісті оқиғалар туралы өз естеліктерін еркін айта алатынын немесе «адал және толық көлемде» өз ниетін білдіретінін сезінуі тиіс. Сот артықшылығын қолдау үшін басқа да маңызды дәлелдер бар.

Бірақ соңғы уақытта кейбір судьялар келесі екі себеп бойынша күмәнсіз ескертулер айтады. Біріншіден, кейбіреулер «(барлығы) карталарды үстелге» (бұл туралы *istil* (2003) ісінде сэр Лоуренс Коллинз және т.б. айтқан) бағдарламаны неғұрлым қарқынды іске асырудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Екінші ескерту өзінің дербес өмір сүруінің пайдасына сенімді дәлелдері жоқ, сот артықшылығы – химер, «доктриналды өзін-өзі тану» деген радикалды болжамға негізделген. Осы көзқарасқа сәйкес заң консультациясының құпиясына құқық (өз клиентіне заңгердің консультациясының құпиялығы) – осы контексте қорғау үшін жалғыз тиісті негіз, сондай-ақ *Secretary of State for Trade and Industry v Baker* (1998) ісіндегі вице-канцлер ретінде оның неғұрлым ерте айтқан сөзі және Сэр Лоуренс Коллинздің жоғарыда көрсетілген мәлімдемесі). Мүмкін, сот артықшылығын бір жақты жою және қолданыстағы заңды өзгеріссіз қалдыру арасында» Алтын орта «бар шығар. Цукерман азаматтық процесте ұсынылған дәлелдеме «тексеру» үшін қазіргі уақытта белгіленгеннен неғұрлым кең ауқымда ашық болуы тиіс. Міне, менің осы мәселе бойынша қорытынды:

«Мүмкін, сот артықшылығының толық жойылуы негізсіз. Оның орнына тараптардың нақты дәлелдемелер

мен сарапшылардың қорытындыларын ұсынуы және олармен алмасуы кезінде үлкен ашықтықты немесе «айқындылықты» қамтамасыз ету үшін шаралар қабылдау керек. Бұл ұсынылатын шаралар «куәгерлердің жаттығуларына», «сарапшыларды сатып алуға» және «сарапшылардың іс-әрекетіне араласуға» кедергі жасай отырып, сарапшылардың куәгерлік айғақтары мен есептерінің бүтіндігін барынша қорғайтын болады. Бұл өзгерістер ... жаңылыстыруға мүмкіндік береді».

Кәсіп өкілдері нақты дәлелдемелер мен сарапшылар қорытындыларының жобаларын алу рәсіміне осындай басып кіруге қарсылық білдіруі мүмкін. Бірақ мұндай реакция консерватизмнің көрінісі ғана емес пе? Сондай-ақ көрсетілген шаралар әрбір Тарапқа оппонент сарапшылары мен куәгерлерінің айғақтарының шынайылығы мен дербестігін даулауға мүмкіндік бере отырып, азаматтық процестегі шығындар мен кідірістерді ұлғайтатын қорқыныш орын алуы мүмкін.

Бұл проблеманың негізінде мынадай мәселелер жатыр: біріншіден, азаматтық процесте куәгерлер мен сарапшылар тарапынан алдын алу, қателіктер мен асыра сілтеу қаупі қанша маңызды; екіншіден, бейтарап және тәжірибелі судья осы қауіптің жеткілікті тепе-теңдігін құрай ма?

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж. – М.: Инфотропик Медиа, 2012.
2. Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США. - Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1997. - 240 с.
3. Абдельдинов Е. Подготовка дела к судебному разбирательству // <https://www.zakon.kz/4875194-podgotovka-dela-k-sudebnomu.html>